

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-83.1-25>

УДК 811.162.1:[378.4:002.1]

Лисенко А.В.

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Лукаш М. Врона

Національна агенція академічного обміну

ПОЛЬСЬКА ЯК ДРУГА ІНОЗЕМНА МОВА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ

Анотація. В умовах активної інтеграції України в європейське співтовариство, інтенсивного розвитку українсько-польських зв'язків підвищується мотивація оволодіння польською мовою на належному рівні. У статті розглянуто особливості вивчення польської як другої іноземної мови студентами технічного вишу. Основну увагу зосереджено на деяких закономірностях фонетики та граматики польської мови в порівняльному аспекті з українською. З'ясовано, що українська та польська мови мають значну кількість спільної лексики, проте польська мова має свої тенденції та особливості. Проаналізовано окремі закономірності та специфіку польської мови, з якими зустрічаються українські студенти під час її вивчення. Окреслено перспективи подальшого вивчення й аналізу українсько-польської граматики в контексті міжмовних зв'язків.

Ключові слова: польська мова, українська мова, особливості вивчення, фонетика, лексичний склад мови, граматика, порівняльний аспект.

Lysenko Alla

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

Lukash M. Wrona

National Agency for Academic Exchange

POLISH AS SECOND FOREIGN LANGUAGE IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM: STUDY FEATURES

Summary. In terms of active integration of Ukraine into the European community and intensive development of Ukrainian-Polish relations, the motivation for mastering the Polish language at the proper level increases. The article describes the peculiarities of learning Polish as a second foreign language by students from the technical university. The main focus is on some rules of phonetics and grammar of the Polish language in comparison with Ukrainian. Ukrainian-Polish linguistic interrelationships can be traced at almost all linguistic levels: phonetic, grammatical, lexical and phraseological. This had a positive impact on both languages, as they enriched the language structure, vocabulary composition and eliminated the monotony and traditionalism, which was characteristic in ancient Ukrainian and Polish. It is stated that Polish and Ukrainian originate from the Proto-Slavic language, but Ukrainian is separated from the Eastern Slavic branch and Polish from the Western Slavic one. In the Polish language, the Latin alphabet is used, while Ukrainian is based on Cyrillic. It is found that the Ukrainian and Polish languages have a considerable amount of common vocabulary, but the Polish language has its tendencies and peculiarities, which are often difficult to learn. The grammar of the Polish language is formally similar to Ukrainian, but it has many different, specific and special features. Some regularities and specifics of the Polish language encountered by Ukrainian students during its study are analyzed. Aspects for further study and analysis of Ukrainian-Polish grammar in the context of interlingual communication are identified. The main priority of the state policy in the sphere of higher education is the preparation of a future specialist who is able to prove himself in the conditions of global richness. Polish is now the subject of study in many educational institutions in Ukraine. The territorial adjacency of the Ukrainian and Polish peoples could not fail to affect their development. Today there is a tendency to partial activation of the language features of the Western European version.

Keywords: the Polish language, the Ukrainian language, study features, phonetics, language lexical structure, grammar, comparative aspect.

Постановка проблеми. Основним пріоритетом державної політики у сфері вищої освіти є підготовка майбутнього фахівця, який здатний проявити себе в умовах глобального багатокультурного простору. Польська мова нині є предметом вивчення у багатьох закладах освіти України. Не винятком став і Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Так, студенти спеціальностей «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», «Міжнародна економіка» вивчають польську мову як другу іноземну. В університеті функціонує Українсько-польський центр, на базі якого проводяться заняття з вивчення польської

мови, під час яких студенти мають можливість познайомитися з мовою лауреатів Нобелівської премії – Генріха Сенкевича, Владислава Реймонта, Чеслава Мілоша, Віслави Шимборської, Ольги Токарчук, з історією та культурою Польщі, а також брати участь у спільних наукових студентських конференціях, форумах тощо.

Територіальна суміжність українського й польського народів не могла не позначитися на їх розвитку. Польська мова належить до західнослов'янської групи індоєвропейських мов, яка за кількістю носіїв посідає 3 місце після російської та української. На сьогодні польську мову вважають рідною і спілкуються нею

близько 40 мільйонів осіб, нею розмовляє багато емігрантів з різних куточків світу. Актуальність обраної теми зумовлюється тим, що сьогодні яскраво спостерігається тенденція до часткової активізації мовних особливостей західноєвропейського варіанта та правописних норм 1920-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Протягом багатьох століть українська й польська мови впливали одна на одну, зокрема в галузі лексики. Теоретичні основи мовних контактів розробляли як вітчизняні, так і зарубіжні мовознавці, серед яких – Л. Баранникова, Л. Булаховський, У. Вайнраух, А. Гаркавець, В. Єрмола, Л. Крисін, О. Медведева, В. Русанівський та ін. Польсько-українські зв'язки були предметом наукових розвідок І. Білодіді, Й. Дзендзелівського, О. Сербенської, В. Вітковського, С. Кохмана, М. Лесева, А. Фаловського та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність незначної кількості підручників та посібників з польської мови, актуальною залишається проблема щодо специфіки та особливостей її вивчення на певних етапах в україномовному середовищі.

Метою дослідження є аналіз та специфіка фонетичних, лексичних та граматичних особливостей польської мови в порівняльному аспекті на початковому етапі вивчення українськими студентами.

Виклад основного матеріалу. Українсько-польські мовні зв'язки простежуються ще з часів Київської Русі. З одного боку, польська мова сильно впливала на українську, особливо з кінця XIV ст., а з іншого – українська мова залишила помітний слід у польській. Найбільшого взаємовпливу дві мови досягли в XVI ст., після чого почали спадати, однак із здобуттям Україною незалежності мовні контакти відновлюються й продовжують інтенсивно розвиватися. Українсько-польські мовні взаємовпливи простежуються чи не на всіх мовних рівнях: фонетичному, граматичному, лексичному й фразеологічному. Це мало позитивний вплив для обох мов, бо збагачували мовну структуру, словниковий склад й усували одноманітність та традиційність, що була притаманна давнім українській та польській мовам. Враховуючи те, що українська та польська мови близько 60% мають спільної лексики, тож вивчення її є цілком реальним і за певної мотивації це може зробити кожен охочий студент у досить короткі терміни. Зазначимо, що значна кількість запозичень із польської мови потрапила до української внаслідок так званого «сусідства» й постійного контактування обох народів у різних сферах, а також унаслідок ухвали правописних норм 1928 р., метою яких було унормування української літературної мови, об'єднання західної та східної мовних традицій. Найбільшу кількість лексичного складу мови становлять полонізми, пов'язані з людиною та її роллю в суспільстві. Вони ввійшли в систему української літературної мови й належать до загальноновживаної лексики, наприклад: *автономія, авторитет, аркуш, будинок, візерунок, влада, розклад, тека* тощо [5].

Зупинимося на окремих аспектах специфіки вивчення польської мови, з якими зустрічаються

українські студенти. Варто зазначити, що наголос у польській мові падає на передостанній склад і не несе смислорозрізняювальної функції. Незважаючи на те, що звучання багатьох слів збігається з українською, наголос все одно буде на передостанньому складі, наприклад: *autobus* – *autobusu*, *Kraków* – *w Krakowie*, *radość* – *radosny*. Тобто, якщо в іншій формі відмінка словоотримує додатковий склад – наголос знову переміщується на передостанній склад. Проте існує кілька груп слів, у яких наголошується інший склад. Наприклад, у запозичених словах з французької мови наголос ставиться на останній склад: *menu*, *Paris*, *atelier*. У запозиченнях з грецької та латинської мов, що закінчуються на *-ika*, *-yka*, у дієсловах у множині в минулому часі та дієсловах однини умовного способу наголос ставиться на третій від кінця склад, наприклад: *botahika*, *polityka*, *fabryka*, *charakterystyka*, *nauczyliście się*, *odrobiliście*, *pojechaliście*, *zrobiliby*, *pojechaliby*, а в дієсловах множини умовного способу виділяємо четвертий склад від кінця: *zrobilibyście*, *bylibyśmy*, *bylibyście*. Однак український наголос має свою систему. Він реалізується в різних акцентних типах різних частин мови, що зумовлено їхньою морфемною будовою, змінами звуків у потоці мовлення й складоподілом.

Слід зазначити, що польська й українська мови походять з протослов'янської мови, але українська відділилася від східнослов'янської гілки, а польська – від західнослов'янської. Польська мова використовує латинський алфавіт, тоді як українська базується на кирилиці. Польська абетка складається з 32 букв та 91 звука, а українська – з 33 букв та 38 звуків. Швейцарський мовознавець Ф. де Сосюр наголошує на особливій потребі вивчення звуків у мовленнєвому ланцюжку, бо саме в цьому проявляється національна своєрідність мелодики слова [6, с. 68]. Польська мова – єдина слов'янська мова, яка зберегла носові голосні *ą* та *ę* (ці літери вимовляються з носовим резонансом). У польській мові немає м'якого знака, проте м'яких звуків досить багато. Роль цієї літери відіграють два символи: креска (так з'явилися літери, що позначають м'які звуки *ś, ć, ź, dź, ń* та літери *ai*, яка виконує подвійну функцію). По-перше, вона позначає звук [i]: *wysoki*, *niski*, а, по-друге, ця літера позначає м'якість попереднього приголосного: *biurko*, *Piotr*, *miasto*, *miesiąc*, *kwiecień*, *bierzmowanie*. Для позначення деяких звуків у польській мові використовуються так звані диграфи, тобто один звук позначається двома буквами. Таких диграфів налічується сім (*cz, ch, dz, dź, dż, rz, sz*), наприклад: *czarny*, *chleb*, *bardzo*, *dżem*, *niedźwiedź*, *rzeka*, *szafa*, а для позначення деяких звуків є два варіанти написання: [y] – *u*, *ó*, наприклад: *burza* – *буря*, *góra* – *гора*; [x] – *h*, *ch*, наприклад: *herb* – *герб*, *duch* – *дух*; [ʒ] – *rz*, *ż*, наприклад: *krzyk* – *крик*, *żart* – *жарт*. Зауважимо, що іншомовні імена, прізвища, географічні назви та деякі терміни транслітеруються, тобто пишуться зі збереженням оригінального написання, наприклад: *Voltaire* – *Вольтер*, *Chikago* – *Чикаго*, *resume* – *резюме*, *video* – *відео* тощо.

У польській мові є багато співзвучних з українською мовою слів, наприклад: *woda*, *kawa*,

brat, tekst, dyrektor, farba, syn, ryba, проте є і зовсім відмінні, так звані «хибні друзі» перекладачів, наприклад: *dywan* – килим, *grzywna* – шпирф, *krzesło* – стілець, *ramiennik* – щоденник, *portfel* – гаманець, *magazyn* – журнал та ін. Так, наприклад, у польській мові існує словосполучення *prosto*, що означає польською *просто*: *Proszę iść prosto*, але ж коли ми хочемо сказати: просто, то слід використовувати словосполучення *prostu*: *Po prostu w domu jest zawsze czysto* (просто дома є завжди чисто), а якщо ж хочемо сказати, що щось є просте, як антонім до складного, то ми говоримо: *To jest proste* (це просте). Існує таке поняття як міжмовна омонімія, коли схожі, здавалося б, слова означають різні, а то й діаметрально протилежні речі: в польській мові *uroda* – краса, *zarotnieć* – забути, *woń* – запах, *owoce* – фрукти та ін.

Попри близькість української та польської мов, досить часто граматичний рід іменника не збігається. Граматика польської мови має свої особливості, які нерідко важко піддаються вивченню, тому багато хто не приділяє їй достатньої уваги. Наприклад: *клас* – ч.р., *klasa* – р.ж.; *афіша* – ж.р., *afisz* – р.м.; *програма* – ж.р., *program* – р.м.; *тема* – ж.р., *temat* – р.м.; *система* – ж.р., *system* – р.м. та ін. Категорія числа іменників у польській мові принципово не відрізняється від аналогічної категорії в українській. У польській мові, як і в українській, є ряд іменників, які мають тільки форму однини або тільки форму множини. Так, власні назви, назви матеріалів, абстрактних понять, а також збірні назви, зазвичай, вживаються в однині, наприклад: *Wisła* (Вісла – річка у Польщі), *Bałtyk* (Балтійське море), *miedź* (мідь), *dobroć* (доброді) та ін. Іменники, вживані лише у множині, охоплюють кілька семантичних груп, серед яких назви обрядів, звичаїв, урочистостей: *imiehinu* – іменини, *chrzcihu* – хрестини, *urodzinu* – день народження, *andrzejk* – день Андрія (Калита) та ін.; іменники, що означають предмети парної або симетричної будови, знаряддя праці: *grabie* – граблі, *pożyczki* – ножиці, *okulary* – окуляри, *szyby* – шибці, *sanie* – сани та ін.; деякі власні назви: *Czechy* – Чехія, *Niemcy* – Німеччина, *Włochy* – Італія та ін., а також назви будівель та їх частин, одяг, продукти харчування, частини тіла: *schody* – східці, *drzwi* – двері, *spodnie* – штани, *rajstopy* – колготки, *lody* – морозиво, *usta* – губи, *plecy* – спина та ін [4].

Слід зауважити, що назви національностей по-польськи пишуться з великої літери: *Polak*, *Ukrainka*, *Francuz*, *Niemka* тощо, а також цікавим є той факт, що в офіційно-діловому стилі, зокрема під час написання листів, займенники в польській мові пишуться з великої літери. Наприклад: *...A Ty? Co słysząc u Ciebie w pracy? Szanowni Państwo. Dziękuję za Twój list. Czy autorów tekstu interesują najbogatsi Polacy czy może Ci, którzy zarabiają przeciwnie?*

Особливу увагу слід звернути на те, як треба використовувати ввічливу форму звертання до співрозмовника. Вона помітно відрізняється від усталеної в українській мові. Українською ми використовуємо звертання на «ви». Особовий займенник *wy* у польській мові означає групу людей, а тому не може вживатися як форма ввічливості. До чоловіків слід звертатися, ви-

користовуючи словосполучення *pan*, до жінок – *pani*, до групи, що складається з чоловіків – *panowie*, до групи, що складається з жінок – *panie*, а до змішаної групи – *państwo*, додаючи словосполучення (прошу): *proszę pana, proszę pani, proszę państwa*.

У новій редакції українського правопису (2019 р.) міститься інформація про утворення іменників жіночого роду – фемінітивів (у попередній редакції такої інформації не містилося). Творення і вживання фемінітивів вже вповні практикується в розмовній мові та медіапросторі, але поки не допускається до офіційного вжитку (у класифікаторі професій поміж найменувань чоловічого роду вживаються в жіночому роді назви лише таких професій, як *доярка, швачка, посудомийка, прибиральниця, медична сестра*). Фемінітиви є в багатьох розвинених літературних мовах, у тому числі й у польській, які використовуються в різних стилях – як у публіцистичному, так і в художньому та науковому. Якщо порівняти їх в польській та українській мовах, можна виявити цікаві спільності та відмінності. Деякі тільки закріплюються в ужитку, інші вже активно ввійшли до повсякденного мовлення. Іменники-фемінітиви утворюються від чоловічо-особових основ шляхом суфіксації (94,5%), складанням основ (1,83%), за рахунок формування стійких словосполучень (3,67%) [2, с. 266]. Звернемо увагу на групу іменників жіночого роду, які в називному відмінку однини мають закінчення *-i*. Наприклад: *mówczyni* – ораторка, *sprzedawczyni* – продавчиня, *wykładowczyni* – викладачка, *jogini* – йогиня, *członkini* – членкиня, *językoznawczyni* – мовознавиця, *wykonawczyni* – виконавиця та ін. Нині розпочато роботу над створенням словника українських фемінітивів.

У всіх мовах є так звані допоміжні дієслова, дієслова-зв'язки і неправильні дієслова. У польській мові дієсловом *być* (бути) є неправильним, воно використовується як зв'язка і не опускається в реченнях (на відміну від української мови): *to jest miasto, woda jest tam*. У множині використовується зв'язка *są*: *Kraków i Warszawa to są stare miasta, kawa i herbata są tutaj*. Щоб скласти заперечне речення, між підметом і дієсловом-зв'язкою ставиться заперечення *nie*: *to nie jest miasto, to nie jest studentka, to nie jest zle* [1].

Слід зазначити, що в польській мові показником особи, передусім, є особове закінчення дієслова, а не особовий займенник, як в українській. Тому, в усному та писемному мовленні особові займенники: *ja, ty, on, ona, ono, my, wy* опускаються. Закінчення дієслова підказує, про яку особу й число йдеться, наприклад: *czytam* (я читаю), *czytasz* (ти читаєш), *czyta* (він, вона, воно читає), *czytamy* (ми читаємо), *czytacie* (ви читаєте), *czytają* (вони читають). Проте якщо вживається логічний наголос або при протиставленні, то в реченні слід використовувати форми особових займенників: *to ja mam brata, a nie ty*.

До непорозуміння на початковому етапі вивчення мови призводить помилкове вживання займенників третьої особини множини. У польській мові вони поділяються на чоловічо-особові (*oni*): *profesor, ojciec, student, kierowca, klient* та нечоловічо-особові (*one*): *kobieta, siostra, dom, kot, dziecko, studentka*. Тому, як зазначає

А. Кравчук, «...перемикаючи код з українського на польський, україномовна особа, що спілкується польською мовою, повинна, вживаючи множинні граматичні форми всіх частин мови, водночас «перемкнутися» наіншу, відмінну від звичної для неї категоризацію дійсності: всі об'єкти світу ділити не на основі звичного (притаманного українській мові) критерію «живе (істота) – не живе (неістота)», а на основі опозиції «чоловіки – решта об'єктів» [3, с. 117]. Незважаючи на те, що розрізнення родових форм займенників третьої особини *oni* та *one* – це чи не найперша граматична тема, з якою знайомляться студенти, проте помилки у вживанні цих займенників дуже часто допускаються і на подальших етапах вивчення мови. Цікавим для нас видається той факт, що коли ми хочемо сказати: *Ці (ті) дівчата мені подобаються*, польською скажемо: *Te (tamte) dziewczyny mi się podobają*, а коли йдеться про чоловіків, ми будемо говорити: *Ci (tamci) mężczyźni mi się podobają*. Також із чоловічо-особовим родом пов'язана помилка у вживанні неозначених числівників *wiele*, *ile*, *kilka* та ін. Отож, коли ми вживаємо ці числівники з жіночим родом, або коли не йдеться про чоловіків, ми використовуємо в такій формі, як вони є, наприклад: *wiele kobiet* (багато жінок), *ile dzieci jest na ulicy?* (скільки дітей є на вулиці?), *kilka psów mieszka na naszym podwórku* (кілька собак живе в нашому подвір'ї) та ін. А коли ми вживаємо ці числівники з чоловічо-особовим родом, то вони змінюють свою форму: *wielu przyjaciół* (багато друзів), *ilu nauczycieli pracuje w tej szkole?* (скільки вчителів працює в цій школі?), або *kilku moich znajomych przyjdzie*

do mnie na imprezę (кілька моїх знайомих приїде до мене на вечірку). Розрізнення цих форм є особливою рисою польської мови.

Необхідно звернути увагу й на правопис багатьох слів, що відрізняється в польській та українській мовах (написання слів разом, окремо й через дефіс). І в першу чергу це стосується правопису прислівників і прийменників, наприклад: *na przykład* – *наприклад*, *co dzień* – *щодень*, *podczas* – *під час*, *po ukraińsku* – *по-українськи*, *w ogóle* – *взагалі*, *z rzadka* – *зрідка*, *spomiędzy* – *з-поміж*, *byłoby* – *було б*, *ktoś* – *хто ж*, *znad* – *з-над*, *zza* – *з-за*, *na wprost* – *навпроти* та ін. Слід зазначити, що в польській мові умовний спосіб дієслова твориться на основі форм минулого часу шляхом додавання частки *by*. На відміну від української мови, у польських дієсловах умовного способу частка *by* пишеться усередині слова перед особовим закінченням, наприклад: *chciałabym* (я б хотіла), *pojechałbyś* (ти поїхав би), *szlibyście* (ви йшли б) та ін.

Висновки і пропозиції. Отже, навіть у ситуації таких граматично близьких мов, як польська та українська, попри значну подібність їхніх систем та норм, нерідко виникають непорозуміння під час усного та писемного мовлення. Ми зупинилися на деяких особливостях вивчення польської мови, а також на найтипівіших помилках, з якими зустрічаються українські студенти на початковому етапі вивчення мови. Звісно, ми розуміємо, що окреслене коло питань не вичерпує увесь матеріал тенденцій та закономірностей вивчення польської мови як другої іноземної для студентської молоді, проте може слугувати та сприяти його розвитку.

Список літератури:

1. Єрмола В.Й. Польська мова: початковий курс / переклад з пол. І. Андрущенка. Київ : Арії, 2016. 256 с.
2. Кондрацька О.В. Фемінні назви осіб за професією в сучасній польській мові: словотвірний аспект. *Слов'янський збірник*. 2012. Вип. 16. С. 258–268.
3. Кравчук А. Граматика і успішність комунікації (дещо з польсько-українських граматичних контрастів). *Проблеми слов'янознавства*. 2012. Вип. 61. С. 111–128.
4. Лобас Н.П. Польська мова: стислий курс граматики. Тернопіль; Харків : Ранок, 2017. 180 с.
5. Піддубна В.В. Полонізми в українській лексикографії 20-40-х рр. XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук. Харків, 2009. 18 с.
6. Сосюр де Фердинан. Курс загальної лінгвістики. Київ : Основа, 1998. 324 с.

References:

1. Yermola V.Y. (2016). *Pol's'ka mova: pochatkovyy kurs* [Polish language: beginner course]. Kyiv: Ariy. (in Ukrainian)
2. Kondrats'ka O.V. (2012). Feminini nazvy osib za profesiyeu v suchasniy pol's'kiy movi: slovotvirnyy aspekt [Feminine Names of a Person with Profession in Modern Polish: Slovene Aspect]. *Slov'yans'kyi zbirnyk* [The Slavic Collection], vyp. 16, pp. 258–268. Available at: https://nbuv.gov.ua/UJRN/slzb_2012_16_34 (accessed 24.03.2020).
3. Kravchuk A. (2012). Hramatyka i uspishnist' komunikatsiyi (deshcho z pol's'ko-ukrayins'kykh hramatychnykh kontrastiv) [Grammar and communication success (some of Polish-Ukrainian grammatical contrasts)]. *Problemy slov'yanoznavstva* [Problems of Slavic Studies], vyp. 61, pp. 111–128.
4. Lobas N.P. (2017). *Pol's'ka mova: styslyy kurs hramatyky* [Polish: A Concise Grammar Course]. Ternopil'; Kharkiv: Ranok. (in Ukrainian)
5. Piddubna V.V. (2009). *Polonizmy v ukrayins'kiy leksykohrafiyi 20-40-kh rr. XX st.* [Polonisms in the Ukrainian lexicography of the 20-40's] (PhD Thesis). Kharkiv.
6. Sosyur de Ferdinand (1998). *Kurs zahal'noyi linhvistyky* [Course in General Linguistics]. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)